

ACC. N:R M. 14412:1-23.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: *Bläkinge* Upptecknare: *Ellen Tranström, Malmö*
Härad: *Bjärke* Berättare: *olika personer; se uppt. bladens
bakvid!*
Socken: *Hälsaryd* Berättarens yrke: _____
Uppteckningsår: *1958* Född år _____ i _____

Gudstjänst och nattvardsgång. s. 1-23. LMF 107

Gudstjänst och nattvardsgång.

Gudstjänsten.

Mässan var den vanliga benämningen, kalla mäs-
sa = tidig mäs- sa, sist mäs- sa = sen mäs- sa.
Hållaryds och Äryds församlingar hade gemen-
sam präst och klockare till omkring 1915,
och därför omväxlande lider för högmässan.
Tidig mäs- sa, kl. 10 sen mäs- sa, kl. 13.30. Hög-
mäs- sa vid ljus på juldagsmorgon kallades
aftersång = ottesång, gå till julotta = gå till jul-
otta. För det julotta i Hållaryd hade Äryd
juldagens högmäs- sa i vanlig gudstjänsttid och
så var det omväxlande. Samma var förhållan-
det med konfirmationen, ena året i Hållaryd
andra i Äryd, medan själva läsningen alltid
hålls i Hållaryd. Särskild benämning för hög-
mäs- sa med el. utan nattvardsgång, skänk.
Från skärgården blev det mest kyrkobesök

på sommaren, övriga årslider allt efter vä-
der och väglag. Det var väl mest så att om
huskondefolket skulle till kyrkan så fick
älmästarens pigor stanna hemma den söndagen
för att sköta barn och hushåll. Drängarna på
firkarställarna var själfvallet söndagslediga för
det mesta. Så en annan söndag kunde många
hemma varande barn och tillsammans med
hjälpfolk från olika hushåll göra sällskap
till kyrkan. Barn kom före konfirmationsåldern
sällan till kyrkan, ofta i brist på kläder och skor.
Vägen fr. Malvik till Hållaryds kyrka tog ungefär
en timma att gå och i de fall barn var med
till kyrkan någon gång brukade hemvägen bli
lång och plågsam för dem. Böndagarna och hög-
tidsdagarna ansågs vara de viktigaste kyrko-
gångsdagarna. Det hände ibland när vinden
var god att folk från Iskärgården för till

stadskyrkan = Karshamn's kyrka, ofta var
 det då äldre personer som inte orkade gå
 till Hallaryd. Några förder till andra kyrkor
 för att höra viss präst predika har ej om talats.
 Förberedelserna för kyrkbesök var väl mest att kar-
 larna rakade sig och kvinnorna kammade sig
 och slätade till håret, bl. a. genom att lugga socker
 och smeta i det. De bästa kläderna användes
 vid kyrkbesök, för männen oftast ^{den} svarta klädes-
 klänning = klädeskostym som varit brudgumskostym.
 För kvinnorna den bästa, oftast enda, svarta klän-
 ningen, som också den varit med som bröllopet.
 För barn ingen särskild klädd, det var också för
 dem att ta på sig det bästa de hade, ungdomar
 hade konfirmandskläderna, de var vanligtvis till-
 lagna att växa i. Senare kunde flickor och även
 yngre gifta kvinnor gå till kyrkan klädda i en
 ny klänning = bonnellsklänning, sommarlidus

eller kunde de ha sylle klämming, kulört. Men på
första böndagen och långfredagen höjde det
litt att vara svartklädd. Äldre kvinnor
kunde ännu på 1920 talet påtala att det skulle
vara så. Färden till kyrkan var med bäl
till Matvik och därifrån till fots. Oftast
var det nog så att män och kvinnor gick
var för sig. Vägen till kyrkan var den allmänna
körvägen, någon särskild vilaplats fanns inte.
Den som hade lust och råd gick in i fattig-
slugan och ge någon eller några av de som var in-
lagda där en slant. Några andra särskilda bruk
har gämlats. På planen utanför grändarna = skol-
gården och även inne på kyrkogården brukade
folk slamma och prata med lekarna, några gick
och såg om aukörigas gravar, även innan det
blev brukligt att vid kyrkbesök ta med blommor
att sätta på gravarna. Någon särskild grupp-

bildning eller särskilda berämda platser att
 samlas på förkom inte, annat än att var och
 en höll sig till sina jämlikar, bönder och fiska-
 re blandade sig inte med varandra. Den
 krog som var närmast kyrkan var troligtvis
 Frusums gästgivaregård, (Frusums Kroggård,
 benämningen, aut. nr. socknens kyrkbok från 1741.)
 Dessutom fanns det flera ställen mellan Matvik
 och Frusum där det såldes brännvin. Att någon
 gick in på något av dessa ställen för guldbrän-
 sin förkom knappast, men vanligtast var att
 de besökte efteråt. Det sadis icke att för
 i världen när de fick köpa brännvin på så
 många ställen på vägen gick gubbarna: karlar-
 na flitigt till kyrkan och kom fulla hem igen.
 Att någon hade brännvin med till kyrkan
 har inte omläts, som framgår av ovanstående
 fanns det att säga, så de bestände inte be-

svåra sig med att ha med sig. Kyrksup
 ej omtalat så långt uppseendena minns.
 Efter sammaringningen gick kyrkofolket in i
 kyrkan. De som ej hunnit fram till kyrkan när sam-
 maringningen började skulle då stanna upp ett
 ögonblick, att komma in sedan gudstjänsten
 börjat ansågs vara lite slarvigt. De som haft säll-
 skap på kyrkvägen gick samtidigt in i kyrkan,
 någon särskild rangordning har veterligen aldrig
 förekommit. För en auktoritetsföreläggelse
 ingen särskild åtgärd. I senare tid har ej omtalats
 att folk stannade kvar utanför kyrkan under gudst-
 tjänsten. En man f. i Matvik 1834 har emellertid
 berättat att så varit fallet och att prästen då
 lär ha sagt: "säg åt dem att komma in, de är
 varken varma eller kalla, utan fjumma".
 Kunniga detta littdragit sig under berättarens
 tid eller han hört talas om det av någon som

var äldre än han, är ej beaktat. Kyrkväktaren
var väl den som i första hand skulle svara
för ordningen. Huruvida det i Hållarpids kyrka
i äldre tider förekommit någon uppdelning av
bänkarna med avseende på kyrkfallets rang
har aldrig omtalats. Även om det blev så att
de som ansåg sig vara till för mer än folk i
allmänhet, höll sig till vissa bänkar, medan t.
ex. fattigsluggummanarna gärna höll sig på de
nedersta bänkarna, att någon tog med sig in
i kyrkan något föremål som bevis för sin värdig-
het har ej omtalats. Viktigare ansågs det nog vara
att sitta stilla, inte vända sig om i bänken,
eller föra risikande samtal med de närmast sit-
tande. Männen fick placera sina huvuddukar i
knäet eller vid sidan om sig i bänken ifall det var
plats. Kvinnorna behöll alltid sina huvuddukar på
huvudet oaktat. Hade de på vägen till kyrkan haft

hånganes schal = hångande st. schal, eller schal
bruten om ryggen och bröstet, utan på rytt-
kläderna, så kunde dessa läggas av inne i kyrkan,
de pålafs som efter gudstjänstens slut. Hur fälte i
äldre tiden försäkle hålla sig varma under gudstjän-
ten har inget särskilt berättats om. Om somma-
ren hade kvinnorna ett par tvitlar ambrät = ä-
brodd? eller också mynta att fricka upp sig med
under gudstjänsten, samt svampedoror = lukt-
dosor. Närmare beskrivet i frågelista rörande
kyrkkyrddor. Någon kunde också ha med sig starka
karameller = polkagrisar. Luktosor smickades till de
närmast sittande i bänken, likaså karamell- obu-
len, men inget har sagts att prästerna ommärkt
på detta. Särskild vakt i kyrkan under guds-
tjänsten eller ständande uppträden har aldrig om-
talats. Någon särskild utnämning av kyrkan vid
helgerma har haligen ej förekommit förrän på

smärre tid efter 1925 ungefär. När upptecknaren
 för första gången besökte julottan, 1910 fanns i varje
 fall inga granar uppsatta inne i kyrkan.
 Altaret och altarringen kläddes i svart längsre-
 dagen. I äldre tider sådes det ha varit brukligt att
 kyrkaberöckarna själva fick ha ljus med sig till
 julottan. Dessa ländes då i vackerhuset: vapen-
 huset. Det har i samband härmed berättats om
 Skräddare - Pellen som när han kom in i kyr-
 kan, lyfte upp sitt ljus och såg sig omkring
 och sade: "vaska prjaka allt allihop å ja'
 mä!". Upptecknaren har ej sett någon som fallit på
 knä under gudstjänst i Källa, ny kyrka, men har dä-
 mot sett det en gång i Karlehamns kyrka. En äldre
 skärgårdskvinna som att på en av de smala bänkar
 som stod i gångarna, hon knäfallt då under bönen.
 Årtal var 1914, den enda böndag som hölls efter första
 världskrigets utbrrott. Vackrigast var att tula sig

10. Djupt framåt i bänken och hålla handen för
ansiktet under bönen. Någon särskild be-
märkning på detta är ej känd. Korstucken har
ej ruttats, däremot var det vanligt ännu fram
på 1930 talet att kvinnorna meg när Guds eller
Jesu namn nämndes under textläsningen, när
de sittande höjde de heliga namnen nämns
höjde de på huvudet, samma gjorde männen,
men det förefaller som om de senare inte hållit
fast vid detta bruk lika länge som kvinnorna.
På mitt berättelser anger förefaller det som om Guds-
tjänstordningen i svenska kyrkan varit densam-
ma på 1860-70 talet som den är numera.
Med undantag av att trosbekännelsen numera
läses högt av alla. När församlingen skulle resa
sig, under textläsning, o.s.v. reste sig alla
även sörjande och begravningsgäster, så
var i varje fall brukligt fram på 1930 talet.

Om prästens sätt att predika har det inte talats
mycket, med undantag av som de talade lyft
eller högt. Personliga uppgörelser med åhörarna
ej omfattade. Hur länge prästen predikade angav
någon inte så noga, att det var betydligt längre
än vad som är fallet nu är emellertid säkert.
Redan på 1920-talet kunde man höra en och annan
gamling som tyckte att predikan var för kort.
Om predikan gjordes kortare vintertiden är ej bekant.
Hällanys kyrka är från 1828, den uppvärm-
des med järnhamnen. Att prästen hade någon rit
duk i handen har upptecknaren inget minne
av. Predikan ansågs väl allmänt vara det mest
betydelsefulla i gudstjänsten. När kyrkan fick
oljeverk = kyrkorgel är ej bekant. I "Sveriges kyrkor"
anges endast, "orgelfasad i vitt och guld från 1900".
Äldre personer brukade säga: "Det lät mycket bättre
när klockaren satt framme i kyrkan och spelte

på den lille orgeln". Hur det var för den tiden
har ej omtalats. Upplyckmarens barndom sjöngs
psalmerna mycket långsamt, något fortare på
1920-30 talet, dock ej så fort som nu. Melodier-
na på de mest brukade psalmerna var i stort
sitt samma som nu. Växelsång mellan män
och kvinnor i kyrkan, har aldrig omtalats,
inte heller att psalmodiken, eller annat musik-
instrument än orgel förekommit. Någon växel-
sång mellan präst och församling, annat än vad
som hörde till mässan, ockant. Klokarne
fick oftast ensam svara mot prästen, för-
samlingen sjöng sällan med. Upplyckmarens
har aldrig hört någon förbön för någon sjuk
läsas i kyrkan. De flesta satt kvar i kyrkan
under kungörelserna. Därför fick de ofta när skatt-
märke, ympmärke och annat sådant hölls, som
de behövde röst. Stå binit (eller bener?) av dem

det lyktes för, var det skänksamma uttrycket
beh. lysning till äktskap. Beh. lysning så har
uppläsningen varit vittne till en fullärning. —

I Karlshamns kyrka, (1941 el. 1942) då prästen efter
lysningarna läste: "Dördes stund, på yttre
dörren, hjälps oss omilde Herre Gud"; —

Ingemman ben. än färdig, för den som
lästes för de avlidna. Något särskilt bekräftande
likpredikan ej omförd. Det blev åtminstone för
de flesta endast en kort uppläsning av några
bibelsord. Kallelsten togs upp med häv. Den
var av samma, ~~brunaktig~~ brunaktig i färgen färd-
satt på en stång, någon annan benämning än häv
friskom inte. Kyrkvaktaren gick med häv, böja-
de på maussidan, sedan brinnasidan och läk-
aren sist. Förhöi efter gudsfärdens slut ej om-
kalat. Någon särskild ordning vid utgången från
kyrkan iaklogs ej. Ännu på 1930-talet var det

vantligt att kyrkaberökarna rensa sig och gick
ut så snart klockaren började spela utgångs-
marschen = postludium. Det har sagt att klockaren
en gång spelat Kväsarvalsen som utgångsmarsch
(i omtyckt förtäring.) På kyrkshalen happa salt efter
gudstjänstens slut en eller två kakskäringar =
krummar som sålde kakor = kväresbullar och ka-
rameller. Det var vantligt att kyrkfolket köpte
en el. två bullar pr. person till vägkont. de som
hade längsta vägen hem. Ibland hände det att
någon gick bakvägen in i en handelsbod vid
vägen för att handla något, men några större affä-
rer var det inte. Andra ärenden kunde emellertid
uträttas på hemvägen, t. ex. gå in till någon bonde
och avtala om köp av vinkervod, palats.
Någon kunde till exempel lite behålla som bodde
vid kyrkvägen. Något särskilt sätt att hälsa de hemma-
varande är inte känt. Särskilt var det vantligt att

kyrkofolket vid hemkomsten talade om vad som
förekommit, lysningar, brudsägenheter, begrav-
ningar, om det varit något el. lite folk i kyr-
kan, vilka bekanta de träffat, o. s. v.

Ibland relaterades väl något av predikana, en
kvinnas från Farna Sissa Svendsdotters f. 1836, lär en
gång kom och talade om att prästen läst fel i
boken, han hade inte läst så som det stod i hennes
boken, vilket hon kontrollerade. Skillnaden berodde
kanske på ^{att} biblarna var av olika årgångar?

Någon kunde säga: i dag predikade prästen bra, "han
gav dom vad de behövde". Den talande inriktade
aldrig sig själv bland dom". Innan skolan på
Skymå byggdes, på 1880-talet hölls husförhör i hem-
men, det var predikana och något lite förhör
i Kristendomskunskap och s. h. förskrivning,
anteckningar angående förändringar, gämnare som
kommit el. flyttat, m. m. De som hade något

att anmäla inför sig vanligen, gammalt folk som inte orkade gå till kyrkan och för öfrigt de som hade tid och lust. Inga andra än folk från skärgårdsrolen brukade inte komma. Den som ville fick anmäla sig att ta emot prästen och menigheten, från gång till gång. Väst var det festligt, huset skulle pyntas, nya kaper, gardiner, o. dyl. blev det ofta. Och på skalle prästen bjudlas på mat och äroa en del gäster desutom. Husförhör kallades ibland "läsemöte," så långt upptecknaren minns förekom inga direkta förhör i kristendomsundersökningar på husförhören, då var det endast en och annan äldre som steg upp och läste ett och annat bibelspråk. En av dem som länge höll fast vid denna sed var förutnämnda Birsa Svensdotter. I de gamla husförhörlängderna har hon alltid fått högsta betyg i kristendoms-

hushåll. Nattvardsgängen.
 Gå till nattvarden, var den vanliga benämningen.
 antalet gånger pr. år då det var nattvardsgång kan
 ej sägas bestämt. Om nattvardsgång och uppställ-
 ning till den samma lystes på från predikastolen.
 Ingen har sagt något angående nattvardsgångens be-
 tydelse i avseende till olika tider på året, inte
 heller något om hur det benämndes ifall unga natt-
 vardsgäster infann sig. För skägärdsbarnas del
 gick de vanligtvis till nattvarden på hösten,
 en gång om året hörde det till att att folk skulle
 gå. Kanke hände det att någon gick till natt-
 varden oftare, men det var ovanligt. Något om att
 gå till nattvarden innan något viktigt före-
 logs ej omnämnt. Någon slags rangordning beträffan-
 de nattvardsgången förekom inte, folk gick
 familjewis, vid nattvardsgång i samband med
 konfirmation, gick barnens föräldrar och

äldre syphon och ofta far el. snarfväldrad
till nattvarden då om fall av utsläpning
från nattvarden, eller att någon vägrats natt-
varden har inget berättats. Inte heller något
om enskild kommission, annat än för de som
var sjuka eller att någon fått vinet ur kalkens
fat. Nattvardsvin, nattvardsbröd. Vad som mera
efterfrågas ang. vinet och oblaterna är obekant
för upptecknaren. Att ha fått nattvarden anses
som olycka för själen, upplysande, höglidligt.
Anmätning till nattvardsgång mottogs av klockaren
efter gudstjänstens slut, det kallas det kallas
att teckna sig el. teckna upp sig, någon angift
har ej talats om, inte heller gävar till prästen.
Nattvardspalletter, okänt. Skriftermålet hölls
före gudstjänstens början, enskilt skriftermål ej om-
talat. Något förhör beträffande nattvardsgästernas
kristendomsbunskap har det ej talats om.

Jonje fall icke på 1900-talet. Det har ej berättats
om att någon gått sammald till nattvarden.

Förhållandena till nattvardsgången var i första
hand att förhålla sig stilla och allvarlig, t. ex.
att ungdomen icke skulle vara ute och roa sig
förgående kvätt. De äldre läse ofta bibel el.
psalmbok på morgnen innan de gick till kyr-
kan. Beträffande den personliga snyggheten gjordes
ingen skillnad emellan nattvardsgång och van-
liga kyrkbesök. Uppbudsmanen har aldrig hört ta-
las om någon som gick till nattvarden på
fastande mage. Äldre personer höll nog på det
att vara värdig = att allvarligt bereda sig för
nattvardsgången. Klädseln var densamma som vid
övriga kyrkbesök, undantaget att t. ex. yngre kvin-
nor som ej eljest kunde gå i kyrkan klädda i
kula kläder, skulle vara svartklädda vid
nattvardsgång. Kvinnor hade oftast en näsduk.

i handen. Det var inte vanligt att nattvards-
gästerna satt på någon särskild plats i kyrkan.
Familjemedlemmarna satte sig emellan tid då
i matsalarna på resp. mans och
kvinnobidån. Familjer gick tillsammans fram till
altaret, någon social rangskilling var ej märkbar.
Jämfört en viss åstund då komma med
i den första "duken". Uppmärksamheten var på
1930 talet i Hållaryds kyrka sett ett äldre par
f. 1855-1857, när de bränga sig fram till al-
tarringen. Det var då lärkarnen gick till natt-
varden och då var det alltid vanligt att
deras föräldrar gick fram före övriga natt-
vardsgäster. Kvinnorna tog vanligtvis av
sig kapparna, männen hade aldrig några
byxorplagg, eftersom frunt är omtalat skärgårds-
borna vanligen gick till nattvarden på höft-
sept. vanligen. En bråk nattvardsgäster

en "duk". Någon trängsel som ställde till orda
har aldrig omtalats, inte heller något om vassel,
eller användandet av matvardsmedlen till
brallkauster. Kvinnorna nog alltid, i varje fall
de som var födda före 1870 höll fast vid den
seden och kanske någon som var yngre,
gjorde det liksom mycket annat därför att
"så gjorde alltid mor". Altarsedlar, ej bekant.
Efter matvardsgången skulle det liksom före den-
samma vara stilla och allvarligt, läsning av
Guds ord förekom och ungdommar fick natu-
rligtvis inte gå ut och roa sig på kvällen.
Något särskilt sätt att hälsa de hemmarva-
rande eller någon särskild matsätt för mat-
vardsgästerna ej omtalad eller iakttagit.
"De var efter prästen" var den vanliga benämningen
när det gällde någon sjuk som skulle ha mat-
varden. Någon särskild benämning på de mat-

vardstjänst som då användes är ej bekant
och inte heller att någon köpt nattvardsvin
och givit till någon som var sjuk.

När skärgårdsborna skulle till nattvarden
gick de inte till kyrkan, då icke de häst-
skjuts. Den söndag de fick mat sig till natt-
vardsgång hängade de också skjutsar.

Täldre tiden var kvinnorna klädda i klut,
ett slags huvudbonad, som skulle knytas
på visst sätt. Det var så invecklat att de
bar kluten med sig, hopvikt, och gick sedan
in till någon bekant på kyrkvägen och
fick den knuten på huvudet. Hur länge
dessa klutar brukades kan ej sägas bestämt.

Mypliknarens mormor f. 1849 berättade aldrig
att hon använt denna huvudbonad och hon
talade heller inte om ifall hennes mor, f. 1823
brukat använda sådan. Mormors mormor f. 1791

hade emellertid använt klut och hade för-
ligen mera än en sådan, eftersom det be-
rättades att hon en gång gift sig för dot-
terdotter en att sy en opplät av.

Opplät var väl ett slags blus, av beskriv-
ningen att döma. På den tiden klut
brukades, användes den vid alla kyrko-
besök, som kvinnornas klädsel för öfrigt
vid den tiden berättades inget närmär-
värt.